

Balkanološki institut Srpske akademije nauka i umetnosti,
Beograd

DOI 10.5937/kultura1237127M

UDK 316.344.32

34 Јовановић С.

82 Поповић Б.

originalan naučni rad

KULTURNI OBRAZAC I POJAM POLUINTELEKTUALCA

Sažetak: *Pod kulturom jednog naroda, Slobodan Jovanović podrazumeva sve grane duhovnog života, nauku, veru, moral, književnost, umetnost, politiku, pravo, vojsku, privredu, običaje i zabave. U radu se prikazuje tip poluintelektualca, onako kako je opisan u Jovanovićevim radovima. Ukazuje se na srodnost sa pojmovima iz teorije skorojevića Bogdana Popovića. Evolucija tipa poluintelektualca dovršava se njegovim zauzimanjem mesta intelektualca. U radu se razmatra da li pojam poluintelektualca, kako je određen kod Slobodana Jovanovića, može da se primeni i na današnje vreme.*

Кljučне речи: *kultura, kulturni obrazac, poluintelektualac, Slobodan Jovanović, Bogdan Popović*

Uvod¹

Odsustvo kulturnog obrasca je, kako Slobodan Jovanović smatra, došlo do izražaja u međuratnom periodu, kada je nacionalni obrazac bio zanemaren jer je izgledalo da su nacionalni zadaci ispunjeni ujedinjenjem srpskog naroda. Stari politički obrasci nisu odgovarali novim prilikama, a novi obrasci, osim komunističkog, još nisu bili izgrađeni. U takvim, međuratnim okolnostima, izgledalo je da svako treba da se bavi samo svojim privatnim poslovima. Javna svest je oslabila i „znaci kvareži naravi stali da se javljaju. U te znake spada i pojava poluintelektualca, koji se u sve većem broju sretao u javnom životu“.² Pod polu-

1 Rad je napisan u okviru projekta br. 177011 Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

2 Jovanović S., Jedan prilog za proučavanje srpskog nacionalnog karaktera [1957, 1964], *Sabrana dela* 12, priredio Samardžić R. i Stojković Ž., BIGZ, Jugoslavijapublik, SKZ, Beograd 1990–1991, (dalje: *SD*), str. 571.

intelektualcem se podrazumeva osoba koja nema ni kulturni ni moralni obrazac, a pri tome je uspešno završila školovanje i diplomom stekla ulaznicu u krug inteligencije: „Mi smo svi imali prilike da vidimo mlade „Parizlije“, koji su se vratili iz Pariza isti onakvi seljaci kakvi su i otišli“. ³ Pošto nije dobio podstrek za duhovno samorazvijanje, poluintelektualac sve procenjuje prema tome koliko doprinosi uspehu u životu, shvaćenom u materijalističkom smislu: „Politička ambicija jednog poluintelektualca upravo i nije politička. Ona se sastoji samo u tome, da se čovek kroz politiku obogati, i da na visokim položajima progospoduje. On ne zna ni za kakve više i opštije ciljeve. Tek kad poluintelektualac izbije na vrhunac političkog uspeha, vidi se kako je on moralno zakržljao“. ⁴ Jovanović naglašava da je pojava poluintelektualca „bolesna društvena pojava“. Škola ne može da se ograničava samo na pružanje znanja, bez vaspitavanja karaktera. ⁵ Mnogi vrhunski stručnjaci mogu, prema Jovanoviću, da budu poluintelektualci, jer su sve svoje snage istrošili u jednom uskom smeru, nauštrb kulture i širine obrazovanja.

Pored tipa uspešnog, postoji i tip neuspešnog poluintelektualca. Jovanović ističe da je pravi intelektualac koji je nezaposlen ili zapostavljen, neizbežno opozicionar, a da je poluintelektualac u tom položaju opasan, jer nema moralnih obzira koji bi mogli da ublaže njegovu ogorčenost, zbog čega „nije bilo slučajno da su mnogi ozlojeđeni poluintelektualci otišli u komuniste“. ⁶ Ovo Jovanovićevo stanovište, iako nije bilo eksplicitno izražavano (dobro poznata Jovanovićeva ljubazna suzdržanost), naslućivano je, te je doprinosilo razvitku negativnih emocija prema njemu i uskom krugu njegovih prijatelja i poznanika. ⁷ Pogada „salonske komuniste“ i prokomunistički orijentisane socijaliste koji su imali kontakt sa *Srpskim književnim glasnikom*, Univerzitetom ili beogradskom „čaršijom“. Velibor Gligorić (1932) govori o društvenoj poziciji, koja Jovanovića onemogućava da razume marksizam: „Slobodan Jovanović pripada inteligenciji domaćina u našim varošima, onom redu građanskih intelektualaca koji nemaju da se bore za `dan i komad`, čvrsto su utemeljeni u građanske tradicije i prema aktivnosti svoga doba imaju kriterijum rentijera, nezavisnost i slobodoumnost baziranu na

3 Jovanović S., Uroš Petrović, *SD* 11, 1926, str. 713.

4 Jovanović S., Jedan prilog, str. 572.

5 Kritiku pozitivističkog obrazovnog sistema vid. u: Jovanović S., Sve svoje srednjoškolsko obrazovanje, *Spomenica o stogodišnjici Prve muške gimnazije u Beogradu*, Gregorić D., Beograd 1939, str. 310–312.

6 Jovanović S., Jedan prilog, str. 572.

7 Vid. Džadžić P., Velibor Gligorić ili `identifikacija s agresorom`, *Homo balcanicus, homo heroicus*, BIGZ, Beograd 1987.

privatnoj svojini“.⁸ Ove opaske podsećaju na prikaze i parafraze Cicvarićevih (1912) ogorčenih komentara: „Slobodan Jovanović je aristokratski vaspitan; stoga on socijalna pitanja rešava s jedne krajnje uske, krajnje isključive aristokratske tačke gledišta“.⁹ Komunistički aktivisti koji su ujedno bili i vodeći međuratni marksistički teoretičari, svode Jovanovićev naučni objektivizam i neutralnost na lažni građanski objektivizam, tj. subjektivizam.¹⁰ Pri tome ne daju objašnjenje zašto ne uzimaju u obzir njegovu kritiku marksističkog (Buharinovog, Lenjinovog, Lukačevog) redukcionizma svakog naučnog i političkog stanovišta na klasne, tj. ekonomske osnove (kritika ekonomskog monizma).¹¹ U posleratnom periodu spajaju se rana levičarska, vrlo lična kritika, sa komunističkom i Jovanović se diskvalifikuje kao „građanski intelektualac“, „klasno najsvesniji ideolog desnog krila srpske buržoazije i najtalentovaniji apologet njenih interesa“.¹² Ceo svet pre revolucije zatvara se u okvir „malograđanštine“, reakcije i kontrarevolucije (klasnih neprijatelja), protiv koje su, prema Lenjinovom uputstvu, sva sredstva dopuštena, počevši od izvrtanja teza, iznošenja neistina do metaforičkog i doslovnog *ukidanja*.¹³ Jovanović je posle osude političkog suda bio osuđen, zajedno sa svojim delom, i na zaborav. Tako tonu u zaborav i ispadaju iz kruga interesovanja pojmovi kao što su *kulturni obrazac*, *nacionalni karakter* i *poluintelektualac*.¹⁴

Velike promene kroz koje je prošao srpski narod, prouzrokovane komunističkom revolucijom, istorijski slojevi koji dele naše vreme od predratnog, kao i marksistička metodologija koja se više nesvesno nego svesno podrazumeva u društvenim naukama do današnjih dana (pre svega vulgarni ekonomski monizam koji kasnije odbacuje i marksizam), predstavljaju skoro nepremostivu provaliju za razumevanje ranijeg sveta kao jedinstvene istorijske celine. Iako je Jovanovićeva studija o kulturnom obrascu, u ko-

8 Gligorićevo tumačenje „građanskog“ Jovanovića je na liniji njegove dobro poznate i veoma lične kritike kruga oko *Srpskog književnog glasnika* (Bogdan Popović, Jovan Skerlić, Branko Lazarević). Gligorić V., O Slobodanu Jovanoviću, *Oni koji odlaze*, Beograd 1932, str. 21.

9 Cicvarić K., Sociologija Slobodana Jovanovića, *Kritički eseji*, Debeljević S., Beograd 1912, str. 44.

10 Prica O. [O. P], Slobodan Jovanović o štrajkovima u Francuskoj [1937], *Izbor članaka*, priredio Seferović N., Kultura, Beograd 1960, str. 48–52.

11 Vid. Jovanović S., Marks, *SD* 9, str. 275, 292.

12 Stojković A., *Razvitak filozofije u Srbia*, Slovo ljubve, Beograd 1972, str. 273. Upr. Milić B., *Slobodan Jovanović o socijalizmu i marksizmu, kritički osvrt na jedan oblik buržoaskog konzervatizma*, Mladost, Beograd 1985, str. 10.

13 Jovanović S., Titov govor pred Socijalističkim savezom, [1957], *Poruke*, priredili Trkulja J. i Lazić Ž., Službeni glasnik, Beograd 2006 (dalje: *Poruke*), str. 237.

14 Ponekad se koristio, ali sa drugačijim značenjem.

joj se razmatra i pojam poluintelektualca, napisana posle rata, a objavljena pozno (1963), odnosi se na pitanja iz međuratnog perioda.¹⁵ Konačnim padom komunizma i obnovom parlamentarizma, Jovanovićeve politička razmatranja postaju ponovo aktuelna, jer su teme kojima se bavio u svoje vreme bliske današnjim pitanjima, dok su političke teme iz vremena socijalizma potpuno strane onima čije odrastanje i obrazovanje nisu, makar delom, obuhvatili vreme Titove Jugoslavije. S obzirom na to da je Jovanovićeve teorijska misao sve aktuelnija, pokušaćemo da bliže rasvetlimo pojam poluintelektualca u značenju koje je on imao u svoje vreme, kao i da proverimo da li je primenljiv i na današnje vreme, ali ne samo kao termin pod kojim se podrazumeva nedovoljno obrazovan intelektualac ili fah-idiot, već kao pojam koji sadrži, ako ne svu kompleksnost, a onda najvažnije karakteristike koje je imao u Jovanovićevom tekstu.¹⁶

Poluintelektualac i srodni pojmovi (skorojević, dr gur-gur)

Jovanovićev pojam *poluintelektualac* je blizak terminu Bogdana Popovića *skorojević* (nouveau riche, arriviste, parvenu) i kovanici *dr gur-gur* (za naučne i političke karijeriste) Pavla Marinkovića.¹⁷ U svim ovim slučajevima reč je bila o pokušaju definisanja jednog društveno-psihološkog tipa toga vremena.¹⁸ Prema teoriji skorojevića Bogdana Popovića, *skorojević* nema ni samokritike niti samodiscipline, već ga „razdiru nezadovoljeni apetiti [...] Ne može da čeka red, i ni o kome ne vodi računa. On je zaslepljen onim što su stari Grci zvali *hibris*, a to je ona bezočna osionost koja dolazi od precenjivanja svoje moći“.¹⁹ Prema metafori Bogdana Popovića, na našem putu uzbrdo, cilj skorojevića nije da se popne na brdo, jer svoje napredovanje ne odmerava prema visini brda, već prema napredovanju onih koji se sa njim penju: „Njegovo je zadovoljstvo da bude viši od drugih, ne bliži pravom cilju“.²⁰ Oslikavajući socijaldarvinistički tip (self-made man), nezasito ambicioznog, beskrupuloznog i luka-

15 Jovanović S., Jedan prilog za proučavanje srpskog nacionalnog karaktera [1957, Glas Kanadskih Srba, 1963], *SD* 12, str. 541–582.

16 Ivan Iljin razmatra tip dominantnog (komunističkog/socijalističkog) poluinteligenta koji nije završio školovanje, ali je načitan (Zavist kao uzrok nesreća, 1952).

17 Jovanović S., Pavle Marinković, *SD* 11, 1948, 1961, str. 276.

18 Jovanović S., Bogdan Popović, *SD* 11, 1948, 1961, str. 728–729. O pojmu *poluintelektualac* vid. Jovanović S., O kulturnom obrascu, u: *Jedan prilog*, str. 566–573; Bogdan Popović, str. 728.

19 Upor. Popović B., Psihologija skorojevića [1922], *Sabrana dela* 6, priredio Tartalja I., ZUNS, Beograd 2001, (dalje: *Sabrana dela*), str. 315; Jovanović S., Bogdan Popović, str. 728.

20 Popović B., Psihologija skorojevića, str. 324.

vog laktaša (*dr gur-gur*), Pavle Marinković je osvetlio tamnu stranu u to vreme i u Beogradu mnogo hvaljenog tipa „vrednog i bistrog dačeta“ koje se iz seoskog proletarijata sopstvenim snagama uspinje do najviših naučnih i političkih zvanja i položaja. Popović naglašava da skorojević može biti i onaj koji se naglo i nepravilno uspinje naviše, kao i kolenović koji je stao da se kviri i usled toga klizi naniže, da bi se na kraju izjednačili u istom tipu. Kao najistaknutiji primer ovog tipa, Popović je navodio ministra Džoa Čembrlena (Joseph Chamberlain), oca engleskog premijera Nevila Čembrlena (Arthur Neville Chamberlain), a kao kolenovića koji postaje tip skorojevića, poslednjeg nemačkog cara Vilhelma II („iako je na prestolu rođen“),²¹ jer su i jedan i drugi bili lišeni samokritike i samodiscipline.²² Popović je teoriju skorojevića primenjivao na pojedince, društvene grupe i redove, ali i na narode. Posebno naglašava da pravi seljak nikad nije skorojević: „Ja sam oduvek smatrao seljake kao aristokrate na njihov način [...] ali čim ostavite seljake i pređete na najmanjeg dućandžiju, na malog trgovca, na seoskog učitelja i tako dalje, odmah ćete [među njima] prepoznati skorojevića. I dalje, u salonu, u privatnoj kući za večerom, na diplomatskim internacionalnim konferencijama, na sednicama književnih i naučnih društava“.²³ Navodi i tip studenta koji je servilan prema profesoru do ispita „pa posle s vulgarnom bestidnošću bulji u njega bez pozdrava“.²⁴ Popović smatra da tipu skorojevića odgovara tadašnji bugarski nacionalni karakter. Bugari su svoje uspehe postigli lako i jeftino, zbog čega se kod njih javio *hibris*.²⁵ Jovanović međutim ukazuje na slabosti tog kriterijuma, jer „ima toliko primera da skorojevića nije mogao da sačuva od hibrisa nijedan sa najvećom mukom izvojevani uspeh“.²⁶ Naglašava da je najvažnija teza Popovićeve teorije skorojevića da „navala skorojevića“ nužno proizvodi veće ili manje poremećaje u društvenom životu, koji ponekad mogu otići toliko daleko da se razviju u krizu kulture. Za razliku od današnjeg, potpuno negativnog značenja pojma *inhibicija*, Bogdan Popović naglašava da „kultura pretpostavlja, pre svega, inhibiciju (taj izraz činio se Bogdanu najprikladnijim), a skorojević, da bi razvio što veću količinu snage

21 Ibid., str. 317.

22 Jovanović S., Bogdan Popović, str. 729. U prikazu romana *Kvisante* (*Quisante*) engleskog pisca Houpa (A. Hope), Jovanović analizira model političara – skorojevića u Engleskoj. Vid. Jovanović S., *Kvisante*, roman Antonija Hopa, *SD* 12, 1900, str. 529–534.

23 Popović B., *Psihologija skorojevića*, str. 323.

24 Ibid., str. 326.

25 U nemačkoj aroganciji takođe prepoznaje jednu skorojevićku karakteristiku. Vid. Popović B., *Psihologija skorojevića*, str. 319–322.

26 Jovanović S., Bogdan Popović, str. 729.

radi svog uspeha, gleda da se što više oslobodi baš inhibicije“.²⁷ Teorija skorojevića je Bogdanu Popoviću bila polazna tačka za razmišljanja o politici. Pod radikalizmom (ne Radikalnom strankom) koji je smatrao za zlo, podrazumevao je metodologiju koja ne rešava političke probleme na osnovu stečenog iskustva, već prema unapred postavljenim „filozofskim“ načelima.²⁸ Popovićeva kritika skorojevića nalazi se već u njegovoj ranoj studiji (1889) o Bomaršeu (*Beaumarchais*).²⁹

Osnove Jovanovićeve kritike poluintelektualca treba tražiti u njegovim tekstovima sa tematikom iz političke filozofije i teorije, odnosno ranoj kritici Rusoovog učenja (1895). Jovanović naime naglašava da Ruso individualne slobode žrtvuje opštoj, egalitaristički shvaćenoj slobodi. Sledeći Konstanovu (*Benjamin Constant*) kritiku, ističe da Ruso nije ograničio vlast, niti ju oslabio; on je zadržao bezgraničnu, ali svima dostupnu vlast. Zbog toga je ideal svakog građanina u Francuskoj da bude nešto u državnoj upravi: „Kao što je Benžamen Konstan primetio, to i nije sloboda, nego despotizam, ali vulgarisan“.³⁰ Nije izvršena podela vlasti, niti je ona postala ograničena, tj. odgovorna.³¹ Jovanović smatra da je Ruso mogao vlast ostaviti neograničenom kao što je bila, ali za vladare propisati strože kvalifikacije. Ako je zbog „pogrešnog poimanja jednakosti“ hteo da ukine kvalifikacije, onda je morao ograničiti vlast do koje svako može da dođe. Ruso je, ističe Jovanović, bio dužan da ograniči i oslabi vlast, a on je učinio nešto treće, što je upravo najlošije rešenje. Ruso je naime ostavio apsolutnu vlast dostupnu svakome: „U tome pogledu Rusoove ideje imaju takoreći plebejski karakter. Plebejac je buntovnik, ali osobite vrste. On se ne buni protiv vlasti, nego protiv vlasnika. To je jedan čovek koga je sudbina postavila dole, a koji ima ambiciju da se što više podigne. Ali baš zato što ima tu ambiciju, on i ne pomišlja da viša mesta ukine. On ne viče zato što ima takvih mesta, nego viče zato što je njemu pristup do njih uskraćen. To je čovek koji hoće da se progura. I odista, po koji put nama mora biti već i mučno što

27 Jovanović S., Bogdan Popović, str. 729. Up. Popović B., Obuzdavajte osećanja!, *Sabrana dela* 6, 210–217.

28 Jovanović S., Bogdan Popović, str. 729. Vid. Popovićev kritički osvrt na radikalizam Jovana Skerlića u: Popović B., Jovan Skerlić kao književni kritičar, *Sabrana dela* 1, 1920, str. 335 i dalje.

29 Vid. Popović B., Bomarše, *Sabrana dela* 2, 1889, str. 29–152, posebno str. 146. i dalje.

30 Vid. Jovanović S., O društvenom ugovoru, *SD* 12, 1895, str. 198. Up. Constant B., De la responsabilité de ministres, in: *Œuvres politiques*, eds. C. Loquandre, Paris 1874, 95–110.

31 U realnosti vlast je neograničenost i zbog toga su svi kontinentalni pokušaji stvaranja kolektivne vlasti završili u tiraniji pojedinca (Robespjer, Napoleon). Vid. Jovanović S., Berk, *SD* 10, 1935, str. 195.

Rusoove političke ideje izgledaju [kao] filozofija takvog jednog čoveka³². Jovanović naglašava da treba imati u vidu da Rusoova jednakost nije „simpatična jednakost”, koja se javlja kada ljudi žele da uklone razlike da bi se što prisnije zblížili. Upravo suprotno, ona nastaje iz straha da drugi ne bude bolji, odnosno iz straha od tiranina, što u osnovi predstavlja surevnjivost na tuđu veličinu, pa tek onda brigu za vlastitu slobodu: „U neku ruku, na nju bi se moglo primeniti ono što je Prudon (*Pierre-Joseph Proudhon*) o demokratiji uopšte tvrdio, naime, da je ona zavist” (*La Démocratie, c'est l'envie*).³³ U Jovanovićevom terminu *plebejac* treba tražiti koren njegovog kasnije formulisanog pojma *poluintelektualac*, koji je bio blizak terminu Bogdana Popovića *skorojević*.³⁴

Engleski obrazac vaspitanja

Skorojević je pojam suprotan engleskom vaspitnom obrascu gospodina (*gentleman*), koji je Bogdan Popović shvatao kao obrazac savremenog kulturnog čoveka: „Taj izraz džentlmen ne treba pogrešno razumeti. On ne znači aristokrata. Bilo bi mnogo tačnije reći da džentlmen znači dobro vaspitanog čoveka – čoveka koji je dobio dobro porodično i dobro školsko vaspitanje, premda nije isključena mogućnost da neko i izvan svoje kuće i škole dobije dobro vaspitanje”.³⁵ Jovanović ukazuje na to da je kulturni obrazac engleskog džentlmena zasnovan na nasleđu starog humanizma, nadahnutog stoičkom filozofijom Epiktata i Marka Aurelija, koji se negovao u engleskim srednjim školama. Osnovna ideja je da se, prema stoičkim uzorima, traži unutrašnji mir i ujednačeno i ravnomerno raspoloženje. „Društveni saobraćaj” treba da bude što je moguće više pravilnog i mirmog toka, tako da čovek u komunikaciji sa drugima uvek bude jedan isti, ne otkrivajući svoja trenutna raspoloženja: „U istoj meri, treba se čuvati da ni drugi ne uvuku nas u krug svojih čisto ličnih stvari. U svakom treba da poštujemo čoveka, ali ni za čiju ličnost ne treba da se vežemo suviše. Uvek jedni isti, mi treba da se prema svakom ponašamo više ili manje na isti način. Samo onda, ako ljudi budu izbacili iz svojih međusobnih odnosa svoje osobenosti, svoja uzrujavanja, svoje ja, koje je u stvari samo za njih važno – samo onda mogu njihovi međusobni odnosi biti pošteđeni

32 Jovanović S., O društvenom ugovoru, str. 199–200.

33 Ibid., str. 193. Up. Proudhon P.-J., *La révolution sociale démontrée par le coup d'état du 2. décembre* Œuvres complètes 7, Librairie internationale, Paris 1868, str. 53.

34 Up. Popović B., Psihologija skorojevića, 324; Jovanović S., Bogdan Popović, str. 728–729. O pojmu *poluintelektualac* vid. Jovanović S., O kulturnom obrascu, u: *Jedan prilog*, str. 566–573.

35 Jovanović S., Bogdan Popović, str. 728.

bura i potresa. Samovlada o kojoj su stoici govorili, proizvodi, kad se primeni na društveni saobraćaj, ono što se zove takt³⁶. Sam Jovanović je usvojio neka od pravila ovako definisanog dobrog ponašanja, ali ne nekritički. On je posebnu pažnju posvetio izučavanju Meredita (*George Meredith*),³⁷ čija je osnovna tema upravo kritika džentlmenskog vaspitanja. Jovanović svedoči da je Bogdanu Popoviću skretao pažnju na načelni problem da svaki vaspitni sistem, samim tim što je sistem, ima svoje slabosti. Preporučivao mu je Mereditovu kritiku džentlmenskog vaspitanja: „Sa samosavlađivanjem može se tako preterati da osećajnost bude sasvim ugušena, a ponos prekomerno razvijen. U tom slučaju sa srdačnošću slabi i iskrenost, i može se desiti da celo naše biće postane izveštačeno“.³⁸ Bogdan Popović je Jovanoviću odgovorio da ne piše za Engleze, već za Srbe „plahovit narod koji se još nije naučio savlađivati“ i da nema opasnosti da će se usled džentlmenskog vaspitanja „odjednom isuviše profiniti“.³⁹ Iz istih razloga, može se zaključiti, Bogdan Popović čvrstom rukom upravlja književnim životom preko Daničićeve katedre i *Srpskog književnog glasnika*. Jovanović zaključuje da je Popovićeva vlast u književnosti jedno vreme nesumnjivo bila diktatura, ali ukazuje da je, u vreme kada se slepo verovalo u naučni pozitivizam i materijalizam, postigla veliki uspeh u „vaspitavanju ukusa“ i posebno poštovanju koje je zadobila kultura i književnost.⁴⁰ Jovanović se slaže sa gledištem Bogdana Popovića da je Srbima potrebna Engleska samodisciplina. Popović ističe tri engleske uzorne vrline – ljubav prema (individualnoj, ne egalitarističkoj) slobodi, patriotizam i pravnu jednakost (pravo kritike).⁴¹

Jovanović ukazuje na to da se u Engleskoj pojam džentlmena menjao vremenom, a da ga je Popović shvatao prema viktorijskom standardu. Ističe da je britanska srednja škola, imala, kao i nekada grčki sofisti, za cilj da odneguje osobine potrebne političaru: „Političaru je, od svih vrlina, samodisciplina najpotrebnija. Ko ne ume da vlada sobom, taj ne ume da vlada ni drugima. U politici nije dovoljno biti energičan; treba biti još i umeren; bez energije se ne može zadobiti vlast, ali bez umerenosti

36 Ibid., str. 726.

37 Jovanović S., Džordž Meredit, *SD* 11, 1920, str. 487–493.

38 Jovanović S., Bogdan Popović, str. 726. Vid. kritičko izdanje Mereditovog *Egoista*, Meredith G., *The Egoist*, eds. Stevenson R. C., Broadview Press, 2010.

39 Jovanović S., Bogdan Popović, str. 727; Popović B., Šta Srbi imaju da nauče od Engleza, *Sabrana dela* 6, 1918, 1938, str. 227–246.

40 Popović B., O vaspitavanju ukusa, *Sabrana dela* 4, 1895, str. 21–48.

41 Popović B., Tri osobine engleskog naroda, *Sabrana dela* 6, 1940, str. 311–329. Up. Rakić V., *Bogdan Popović, iz razgovora i sećanja davnih*, priredio Tartalja I., Biblioteka grada Beograda, Beograd 2004, 82 i dalje.

se ona ne može održati, jer zloupotrebe vlasti samo umerenost sprečava⁴². Jovanović ukazuje na primer (engleskog premijera) Balfura (*Arthur Balfour*) koji nije imao ničega zajedničkog sa današnjim profesionalnim političarem koji „spaja s oskudicom opšte kulture jačinu ambicije i brzo shvatanje trenutne situacije. Balfur je bio visoko obrazovan čovek, koji se bavio politikom više po dužnosti nego iz ambicije, i koji nije gledao samo na trenutnu situaciju, nego i na ono što posle nje ima da dođe“⁴³. U studiji o Berku, analizirajući englesko političko iskustvo iz kojeg je teoretizacijom izveden univerzalni model savremenog parlamentarizma,⁴⁴ Jovanović ukazuje da politika, za razliku od tehnike, nije proizvod isključivo ljudskog uma, jer su njoj moralne osobine potrebnije nego umne.⁴⁵

Englezi su zamerili džentlmenskom vaspitanju da više neguje moralne, nego intelektualne sposobnosti, zbog čega je džentlmen imao karakter, ali ne i znanje.⁴⁶ U Srbiji, upravo suprotno, od političara se tražila inteligencija, a ne karakter: „Ako su Englezi iskusili da karakter nije dovoljan, mi smo iskusili ne manje, da ni inteligencija nije dovoljna“⁴⁷. Jovanović naglašava da džentlmensko vaspitanje, između dva rata već izgleda zastarelo. Džentlmensko vaspitanje zahteva samodisciplinu, koja se ne može steći bez velikog napora. Ističe da je ovakvo vaspitanje moguće u vreme mira, ali ne i u vreme društvenih kriza, kada je pojedinac više upućen na svoju grupu nego na sebe samog.

Jovanović svedoči da je Bogdan Popović poslednjih godina njihovog druženja često govorio o srpskom nacionalnom karakteru i da Srbi ne uviđaju koliko im je potrebna kultura: „To je uzrok da naše dobre osobine ostaju u sirovom stanju, dok se naše rđave osobine razvijaju nesmetano“⁴⁸. Nesumnjivo je da je Jovanović podsticaje i ideje za razmatranje pitanja srpskog nacionalnog karaktera i kulturnog obrasca dobio u razgovorima sa Bogdanom Popovićem.⁴⁹ Treba napomenuti da je Popović

42 Jovanović S., Bogdan Popović, str. 753.

43 Jovanović S., Artur Balfur, *SD 2*, 1930, str. 681.

44 Jovanović S., Berk, str. 212.

45 Ibid., str. 28. Upor. Berk E., *Razmišljanja o revoluciji u Francuskoj*, Filip Višnjić, Beograd 2001; Burke E., *Reflections on the Revolution in France, A Critical Edition*, eds. Clark J. C. D., Stanford Univ. Press, Stanford 2001, str. 220.

46 Jovanović S., Bogdan Popović, str. 754.

47 Ibid.

48 Ibid., str. 727.

49 Up. Knežević R., Predgovor u: Jovanović S., *Moji savremenici*, Avala, Vindzor 1961.

bio i među osnivačima Srpskog kulturnog kluba (1937), koji u samom svom imenu sadrži pojam kulture.

Kulturni obrazac

Jovanović kulturu definiše kao pojam širi od nauke, umetnosti i politike: „Kada je reč o kulturi jednog naroda, moraju se uzeti u obzir sve grane njegovog duhovnog života: ne samo njegova nauka, nego isto tako njegova vera i moral, njegova književnost i umetnost, njegova politika i pravo, njegova vojska i privreda, njegovi običaji i zabave... Tek na osnovu svega toga može se reći kakav kulturni obrazac taj narod ima, i koliko je taj obrazac produbljen i prefinjen“.⁵⁰ Razmatrajući najopštije evropske kulturne obrasce, Slobodan Jovanović ukazuje na renesansni kulturni obrazac u Italiji, humanistički kulturni obrazac XVIII veka i engleski kulturni obrazac. Visoki humanistički kulturni obrazac je bio formiran na osnovu uzora iz antičke filozofije. Humanisti nisu brinuli o usavršavanju ustanova, već pojedinca, koje počinje samoposmatranjem i samosavlađivanjem. Sledeći stare grčke izreke – *poznaj sebe samog* i *sve sa merom*,⁵¹ humanisti su smatrali da u traženju merila vrednosti sve stvari treba uzimati kao delove jedne celine i usklađivanjem odbacivati jednostranosti i preteranosti. Čovek obrazovan prema humanističkom obrascu „ne beži od uspeha u životu, ali pazi da mu uspeh ne postane neodoljiva strast“ i svoj duhovni razvoj smatra glavnim ciljem: „Humanisti su naučili od antičkih filozofa da ne treba živeti nasumice, da ima jedna veština življenja koju valja naučiti, i da samo ta veština unosi reda i jedinstva u naš život“.⁵² Humanistički obrazac je dugo vladao na Zapadu, a njegovi posebni izrazi su engleski *gospodin* (*gentleman*), nemački *kulturni čovek* (*Kulturträger*), francuski *častan čovek* (*honnête homme*).⁵³ Taj obrazac je postepeno potiskivan. Stari humanizam je težio da na što viši stepen obrazovanja uzdigne makar i manji broj ljudi, a savremena demokratija, suprotno tome, teži prosvetčivanju što većeg broja ljudi, makar se zbog toga stepen obrazovanja snižavao. Prema starom obrascu važno je bilo „kakav je ko, a ne šta je postigao i koliko uspeo“.⁵⁴

50 Jovanović S., Jedan prilog, str. 566.

51 Poznate grčke izreke za koje postoje svedočanstva da su bile urezane u zidove hramova u Delfima (γνώθι σεαυτόν; μηδὲν ἄγαν) ili se pripisuju pojedinim mudracima (μέτρον ἄριστον), Paus. 10. 24: 1; D. Laert. 1.6: 91.

52 Jovanović S., Jedan prilog, str. 567.

53 Up. Saisselin R. G., De l'honnête homme au dandy – ou d'une esthétique de l'imitation à une esthétique de l'expression, in: *L' honnête homme et le dandy*, eds. par Alain Montandon (Études littéraires françaises), Gunter Narr Verlag, Tübingen 1993, str. 13–14.

54 Jovanović S., Jedan prilog.

Početak XIX veka, u vreme obnove srpske državnosti, dominantan je stari tradicionalni kulturni obrazac.⁵⁵ Tokom turske vladavine je ostalo uglavnom konzervirano nasleđeno stanje u kulturi srpskog naroda, kakvo je postojalo u srednjovekovnoj državi. Nakon uspešno završenih ratova za oslobođenje i obnovu srpske države, sredinom XIX veka, došlo je do obrta u skoro svim granama duhovnog života Srbije. Kritiku tradicije u ime racionalizma i liberalnih ideja, započeo je još u XVIII veku, „kada je duhovno vođstvo našeg naroda pripadalo Crkvi“, Dositej Obradović, „naš prvi prosvetitelj i zapadanjak“.⁵⁶ Pod uticajem Dositejevog prosvetiteljstva i Vukovih reformi, kao i obrazovanjem omladine u nemačkim državama i Francuskoj, srpska kultura se sve više odvajala od crkve. Liberalni ideolozi su se zalagali za „volterijansku građansku religiju“ bez „čudesna, popova i fanatizma“.⁵⁷ Mlada srpska inteligencija, koja je veru u Boga sve više zamenjivala verom u nauku, slobodu i prosvetu, i crkva, zajednički su mogli da rade još samo na nacionalnom polju.

Dvojica vodećih moralista, Dositej Obradović, sa svojom verom u školska znanja, i Svetozar Marković, sa svojim pojmom „boljeg čoveka“,⁵⁸ nisu utemeljili novi kulturni obrazac, kome zamena nije mogao da bude ni nacionalni obrazac „dobrog Srbina“, osmišljen u vreme Ujedinjene omladine srpske, niti politički obrazac socijaliste ili liberala. Jovanović ukazuje da Markovićev „bolji čovek“ ima sličnosti sa Turgenjevljevim likom Bazarova. Za razliku od kulturnog čoveka, koji pazi da se što potpunije i skladnije razvija, Markovićev „bolji čovek“ je „sleđeni intelektualac“. Za razliku od Dositejeve rusoovske sentimentalne osećajnosti, Markovićev „bolji čovek“ se „usiljavao da u svim prilikama bude onako iznad svojih ličnih osećanja, kao što je to naučnik u trenucima promatranja i istraživanja“.⁵⁹ Markovićev pozitivistički ideal je čovek koji nema ništa sebično, niti subjektivno, ali u isto vreme nema ni srca: „U naše vreme, komunisti su pokazali kakav taj ideal izgleda, kad se ostvari“.⁶⁰ Jovanović naglašava da posle Dositeja Obradovića i Svetozara Markovića u srpskoj književnosti nije bilo značajnijih moralista, iako su moralisti donekle bili i Bogdan Popović,

55 Vid. Jeremić D., *O filozofiji kod Srba* [1968], Plato, Beograd 1997; Jovanović S., Jedan prilog, str. 567.

56 Jovanović S., Jedan prilog, str. 545.

57 Popov, Liberalne ideje, str. 315.

58 Jovanović S., Jedan prilog, str. 569.

59 Ibid., str. 569.

60 Ibid., str. 569.

Božidar Knežević i Uroš Petrović.⁶¹ Njegoš je dao nacionalni, a ne kulturni ili moralni obrazac.⁶²

Srpska inteligencija nije presadila nijedan strani kulturni obrazac, niti je sastavila neki originalni obrazac na osnovu kulturnih elemenata srpskog naroda. Jovanović naglašava da je neobično što individualistički narod, kao što su Srbi, nije posvećivao više pažnje razvijanju kulturnog obrasca, koji je potrebniji pojedincu, nego zajednici.⁶³

*Zaključak. (Ne)savremenost
pojma poluintelektualca*

Pojam poluintelektualca je vezan za vreme koje je, zbog istorijskih slojeva koji ga dele od našeg vremena, veoma daleko današnjem čitaocu. Obično se poruke iz tog vremena razumevaju drugačije u odnosu na to kako su tada bile razumevane. Na primer, kritika skorojevića je u vreme komunizma bila preusmerena na kritiku celog pretkomunističkog društva. Nušićeva i Sremčeva (u osnovi konzervativna i tradicionalistička) kritika pojedinih fenomena u društvu i psiholoških tipova kao što je skorojević, a ne celog društva, prikazivana je kao kritika (malo) građanskog mentaliteta celog „buržoaskog“ sveta, koji je komunizam zauvek ostavio u istoriji. Od samog početka nove vlasti, ideja je bila da se izvrgne ruglu i osramoti sve što je prethodilo Titovom režimu i što nije htelo da mu se prikloni.⁶⁴ Koliko je izmenjen način razmišljanja, najbolje bi se moglo prikazati primerom da bi osoba koja se u potpunosti uklapala u Jovanovićev pojam poluintelektualca, danas bila smatrana za osobu od kulture, intelektualca i kolenovića. Posle rata, tokom prinudnih veštačkih procesa nivelacija nagore i nadole celokupnog stanovništva Jugoslavije, preseljavanjima i pokušajem da se na prečac oformi za komunizam/socijalizam preko potrebna „vladajuća“ radnička klasa, koja je pre rata, prema najširem shvatanju ovog pojma, obuhvatala jedva 10% stanovništva Jugoslavije, nikakav značaj se više nije pridavao „buržoaskoj“ kulturi.⁶⁵ Kasnije međutim, suprotstavljanjem Staljinu, sa osloncem na zapadnu pomoć, oživljava buržoaski i nacionalni duh u književnosti, čija je neočekivana popularnost i čitanost oštro kritikovana (uključujući i nadrealiste – *saputnike*) i suzbijana planskim prevođenjem

61 Jovanović S., Bogdan Popović, str. 717–754; Uroš Petrović, str. 711–716.

62 Jovanović S., Njegoš, *SD* 11, 1925, str. 789.

63 Jovanović S., Jedan prilog, str. 571.

64 Jovanović S. et al., Ocena o suđenju [15. 7. 1946], *Poruka*, 1. 8. 1955, str. 30–31.

65 Jovanović S., Kardeljev govor u Oslu, *Poruke*, 1955, str. 155.

i štampanjem klasika marksizma i francuskih prosvetitelja materijalista.⁶⁶

Obrtanje celog društva naglavačke dovelo je do korenitih promena, u kojima su pojedini predratni poluintelektualci, među njima upravo i oni koje je Jovanović imao u vidu kada je opisivao ovaj fenomen, sa visokim položajima u socijalističkoj kulturi i naučnim institucijama, dobili i auru istinskih intelektualaca, najčešće spojenu sa sfumatom „predratnog gospodina“, koji je u mladosti nešto naučio, što bi, kako se tada gledalo, dolikovalo gospoštini, npr. francuski (obično kao izbeglica na ubrzanom školovanju tokom Prvog svetskog rata, a ne kao probrani državni pitomci iz prethodnih generacija). Ako ima neku porodičnu predistoriju, koju nije mogao sakriti u vreme kada se falsifikuju biografije da bi se što više istaklo politički podobno proletersko, ne-buržoasko i ne-kulačko poreklo, obično se sa podsmehom odnosi prema svemu što prethodi komunizmu, svojim i samom sebi, što je sve sračunato da ostavi odgovarajući utisak na sabesednika. Tako se u poratnom društvu postepeno formirala predrasuda da je u ovom tipu sačuvano sve najbolje, a ukinuto sve najlošije iz prošlog, u okviru same ličnosti koja je svojom naprednošću prevazišla prošlo i svojim (marksističko-humanističkim) kosmopolitizmom se uzdigla iznad provincijalne malograđanštine. Za ovaj tip, kao i za sve prave komuniste, vera, porodica i nacionalno osećanje su bili i ostali malograđanske predrasude.⁶⁷ Upravo se ovde nalazi rodno mesto i tajna kritike celokupne srpske tradicije i kulture kao „filozofije palanke“.

Jovanovićevski tip poluintelektualca, zahvaljujući svom oportunističkomu, nije preživeo samo velike lomove kakvi su bili rat, revolucija, informbiro, već je, upravo ovaj tip, zauzeo mesto autoriteta u posleratnoj socijalističkoj kulturi. Na jedan ili na drugi način, našao je oslonac u samom vrhu „socijalističke birokratije“. Prema „Anatomiji jednog morala“ (1954) Milovana Đilasa, tip čoveka koji je preovladao na vrhovima stranke, nije tip „boljeg čoveka“ ili „novog socijalističkog čoveka“, niti uopšte neki novi tip, već sasvim stari tip, tip ratnog profitera „sa svom svojom samoživošću, razmetljivošću i raskoši“.⁶⁸ Jovanović ukazuje da „Tito i družina žive u gospodstvu i bogatstvu, i kao svi skoroejavići, ne samo da rasipaju, nego se time još i razmeću. Taj njihov luksuz, koji je čak i Đilasa uzbunio, morao je kod ostalih

66 Jovanović S., Titovci i duhovni život u Jugoslaviji, *Poruke*, 1954, 112–118.

67 Jovanović S., Omladina u Jugoslaviji, *Poruke*, 1956, str. 206.

68 Jovanović S., Titovci i duhovni život u Jugoslaviji, *Poruke*, 1954, str. 118.

komunista izazvati razočaranje – i to ne samo o komunističkim vođama, nego i o komunizmu uopšte⁶⁹.

Iako je do širenja tipa poluintelektualca došlo u međuratnom periodu, postojao je intelektualni korektiv i uzorni model, koji, ako i nije uvek mogao da spreči poluintelektualca da zauzme mesto intelektualaca, mogao je da omogući jasno razlikovanje poluintelektualca i intelektualca. Revolucionarna pravda međutim nije Slobodanu Jovanoviću presudila samo kao političaru, već i kao kulturnom i intelektualnom uzoru, koji u svojim revolucionarnim pokličima (1944) oslikava Marko Ristić: „živi spomenik naše erudicije, duhovitosti i stila, oličenje naše intelektualne elite, predsednik Srpskog kluba i jugoslovenske vlade“.⁷⁰ Nije reč o krizi, već o *potopu* prethodnog sveta, kraju cele jedne epohe. Za razliku od marksista koji u revoluciji vide vrednost po sebi, Jovanović je o revolucijama govorio kao o elementarnim nepogodama, poplavama, zemljotresima, posle kojih je teško, ako je uopšte i moguće, obnoviti državu i društvo, pogotovo ako se razori samo njihovo središte. U studiji o Berku (Edmund Burke) ukazuje da je karakter naroda istorijski uslovljen i da radikalna promena može da ostavi nesagledive posledice.⁷¹

Kultura je uvek vezana za konkretne ličnosti i ako se one uklone, uklanja se i značenje koje je kultura do tada imala. Pošto danas ne postoji kulturno jezgro koje je tada postojalo, ne postoji ni kriterijum prema kojem bi se mogao određivati pojam poluintelektualca, kako ga je određivao Slobodan Jovanović. U narednom periodu revolucionarni (polu)intelektualac, koji je zauzeo mesto uklonjenog uzornog kulturnog središta, postaje novi uzorni model prema kome se obrazuju i ravnaju naredne generacije. Pošto je zauzeo mesto autoriteta i arbitra, niko nije mogao ostati potpuno čist od njegove vlasti. To se odnosilo i na „unutrašnju emigraciju“, koja se, koliko je god to bilo moguće, isključivala iz novog socijalističkog života, a kojoj su pripadali preostali prijatelji i srodnici Slobodana Jovanovića: „Oni koji su nekada bili prvi, sada treba da budu poslednji, bili krivi ili ne, a oni koji su bili poslednji, sada treba da budu prvi, ili su bar jedini koji imaju izvesnog izgleda da to budu, imali za zajednicu bilo kakvih zasluga ili ne“.⁷² Kao što se stanovništvo zbog komunističkih

69 Jovanović S., Današnje stanje jugoslovenske komunističke stranke, *Poruke*, 1955, str. 184. Up. sa ruskim obaveštajnim podacima (1950) o 22 poseda (1% teritorije Jugoslavije) kojima Tito raspolaže, između ostalih, „pravo feudalno imanje“ u Han Pijesku. Vid. Dok. Br. 92^{cc} (RGASPI, 495-277-21/1) u: Simić P. i Despot Z., *Tito, strogo poverljivo, arhivski dokumenti*, Službeni glasnik, Beograd 2011, str. 208.

70 Ristić M., *Politika*, 13. 12. 1944, str. 1.

71 Jovanović S., *Berk*, str. 211.

72 Vid. Milanov K., *Titovština u Jugoslaviji*, Pert 1952, str. 24.

eksperimenata (neuspeli pokušaj formiranja kolhoza i sovhoza, preseljenja zbog veštačkog stvaranja radništva) bespovratno izmenilo za samo nekoliko godina vlasti komunističke partije, tako su se izmenili i intelektualci.⁷³

Izvesno je da se u jednom opštijem smislu može obnoviti i pojam poluintelektualca i ponekad se on i koristi, ali se samo delimično poklapa sa kompleksnim značenjem koje je kod Jovanovića imao. Opštevažeće je shvatanje da nije dovoljno imati eksperte, već i vaspitanje i moral. Moral, međutim, ne može da se veže samo za racionalnu odluku, već i za vreme, tj. iskustvo, zbog čega nije jednostavno utvrditi moralne kriterijume. Da bi se došlo do morala i do utvrđivanja kulturnih vrednosti koje nadilaze lokalne, potrebno je sagledati osnovnu kulturnu paradigmu srpskog naroda, jer je na osnovu nje moguće sagledati evoluciju političkih obrazaca, nacionalnog karaktera i kulturnih osnova. Pitanje poluintelektualca u smislu u kojem ovaj pojam koristi Jovanović, u stvari, ponovo otvara, šire, opštije, i važnije, pitanje srpskog kulturnog obrasca.

LITERATURA:

Berk E., *Razmišljanja o revoluciji u Francuskoj*, Filip Višnjić, Beograd 2001.

Burke E., *Reflections on the Revolution in France, A Critical Edition*, eds. Clark J. C. D., Stanford Univ. Press, Stanford 2001.

Constant B., De la responsabilité de ministres, in: *Œuvres politiques*, eds. Louandre C., Paris 1874, str. 95–110.

Cicvarić K., Sociologija Slobodana Jovanovića, u: *Kritički eseji*, priredio Debeljević S., Beograd 1912, str. 43–80.

Džadžić P., Velibor Gligorić ili 'identifikacija s agresorom', *Homo balcanicus, homo heroicus*, BIGZ, Beograd 1987.

Gligorić V., Slobodan Jovanović, *Oni koji odlaze*, Beograd 1932, str. 21–24.

Jeremić D., *O filozofiji kod Srba* [1968], Plato, Beograd 1997.

Jovanović S., O društvenom ugovoru [1895], *Sabrana dela* 12, priredili Samardžić R. i Stojković Ž., BIGZ, Jugoslavijapublik, SKZ, Beograd 1990–1991, (dalje: SD), str. 175–208.

Jovanović S., *Kvisante*, roman Antonija Hopa, SD 12, 1900, str. 529–534.

Jovanović S., Džordž Meredith, SD 11, 1920, str.487–493.

Jovanović S., Njegoš, SD 11, 1925, str. 789.

Jovanović S., Uroš Petrović, SD 11, 1926, str. 711–716.

⁷³ Ibid., str. 20, 46, 104.

- Jovanović S., Artur Balfur, *SD* 2, 1930, str. 673–681.
- Jovanović S., Berk, *SD* 10, str. 149–212.
- Jovanović S., Sve svoje srednjoškolsko obrazovanje, u: *Spomenica o stogodišnjici Prve muške gimnazije u Beogradu*, priredio Gregorić D., Beograd 1939, str. 310–312.
- Jovanović S., Pavle Marinković, *SD* 11, 1948, 1961, str. 267–296.
- Jovanović S., Bogdan Popović, *SD* 11, 1948, 1961, str. 717–751.
- Jovanović S., Titovci i duhovni život u Jugoslaviji [1954], *Poruke*, priredili Trkulja J. i Lazić Ž., Službeni glasnik, Beograd 2006 (dalje: *Poruke*), str. 112–118.
- Jovanović S., Današnje stanje jugoslovenske komunističke stranke, *Poruke*, 1955, str. 180–187.
- Jovanović S., Omladina u Jugoslaviji, *Poruke*, 1956, str. 201–207.
- Jovanović S., Titov govor pred Socijalističkim savezom, *Poruke*, 1957, str. 236–240.
- Jovanović S., Jedan prilog za proučavanje srpskog nacionalnog karaktera, *SD* 12, 1957, 1963, str. 541–582.
- Knežević R., Predgovor u: Jovanović S., *Moji savremenici*, Avala, Vindzor 1961.
- Meredith, G., *The Egoist*, eds. Stevenson R.C., Broadview Press, 2010.
- Milanov K., *Titovština u Jugoslaviji*, Pert 1952.
- Milić B., Slobodan Jovanović o socijalizmu i marksizmu, kritički osvrt na jedan oblik buržoaskog konzervatizma, *Mladost*, Beograd 1985.
- Prica O. [O. P], Slobodan Jovanović o štrajkovima u Francuskoj [1937], u: *Izbor članaka*, priredio Seferović N., Kultura, Beograd 1960, str. 48–52.
- Popović B., Bomarše [1889], u: *Sabrana dela* 2, priredio Tartalja I., ZUNS, Beograd 2001, (dalje: *Sabrana dela*), str. 29–152.
- Popović B., O vaspitavanju ukusa [1895], *Sabrana dela* 4, str. 21–48.
- Popović B., Jovan Skerlić kao književni kritičar [1920], *Sabrana dela* 1, str. 323–349.
- Popović B., Psihologija skorojevića [1922], *Sabrana dela* 6, str. 314–326.
- Popović B., Tri osobine engleskog naroda [1940], *Sabrana dela* 6, str. 311–329.
- Popović B., Obuzdavajte osećanja!, *Sabrana dela* 6, str. 210–217.
- Proudhon P.-J., *La révolution sociale démontrée par le coup d'état du 2. décembre Œuvres complètes*, 7, Librairie internationale, Paris 1868.

BORIS MILOSAVLJEVIĆ

Rakić V., *Bogdan Popović, iz razgovora i sećanja davnih*, priredio Tartalja I., Biblioteka grada Beograda, Beograd 2004

Ristić M., Izdajnik Draža Mihailović i njegovi fašistički saučesnici, *Politika*, 13. 12. 1944, str. 1.

Saisselin R. G., De l'honnête homme au dandy – ou d'une esthétique de l'imitation à une esthétique de l'expression, in: *L'honnête homme et le dandy*, eds. par Alain Montandon (Études littéraires françaises), Gunter Narr Verlag, Tübingen 1993.

Stojković A., *Razvitak filosofije u Srba*, Slovo ljubve, Beograd 1972.

Boris Milosavljević
Institute for Balkan Studies,
Serbian Academy of Sciences and Arts, Belgrade

THE CONCEPTS OF THE CULTURAL MODEL AND THE SEMI-INTELLECTUAL

Abstract

The culture of a nation as understood by Slobodan Jovanović (1869–1958) encompasses all aspects of intellectual life, science, religion, ethics, literature, art, politics, law, army, economy, customs and leisure. The paper presents the phenomenon of a semi-intellectual as described and understood at the time the term was invented. It points to association with the concepts used in Bogdan Popović's (1864–1944) "theory of the parvenu". The semi-intellectual's evolution ends with his taking over the position of the intellectual. The paper examines if the concept of the semi-intellectual as defined by S. Jovanovic is applicable to the present time.

Key words: *culture, cultural model, semi-intellectual, Slobodan Jovanović, Bogdan Popović*